

فروردگ

گفتارهایی دربارهٔ زبان‌ها و فرهنگ ایران

محدثقی راشد محصل

به آهوش

مهدی علایی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

فروردگ

گفتارهایی دربارهٔ زبان‌ها و فرهنگ ایران

مؤلف: محمدتقی راشد محصل

به کوشش: مهدی علائی

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

برای جلد: فرزانه صادقیان

ناشر: مجید اسماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمه‌ها: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: تفرید

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: راشد محصل، محمدتقی، ۱۳۱۸ -

عنوان و نام پدیدآور: فروردگ: گفتارهایی دربارهٔ زبان‌ها و فرهنگ ایران / محمدتقی

راشد محصل؛ به کوشش مهدی علائی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۶۶۹ ص.

شابک: 978-964-426-593-8

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۶۲۳ - ۶۳۷.

عنوان دیگر: گفتارهایی دربارهٔ زبان‌ها و فرهنگ ایران.

موضوع: فرهنگ ایرانی — تاریخ — مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: زبان‌های ایرانی — تاریخ — مقاله‌ها و خطابه‌ها

شناسه افزوده: علائی، مهدی، ۱۳۵۷ - گردآورنده

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ف ۴ / ۲ DSR۶۳

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۱

فهرست مطالب

یک	پیشگفتار ولف
سه	مقدمه‌ی گرداو نده
پنج	۱. کوتاهی از زندگی نادر و فعالیت‌های علمی
شانزده	۲. درباره‌ی این مجموعه
۱	بخش اول: فرهنگ ایران از گذشته تا امروز
۳	از گذشته‌ها
۹	انسان در ایران باستان
۲۱	برات، براتی
۲۹	پاییدن مرز به روایت متن‌های دینی زردشتی
۳۷	خط‌های ایران باستان
۴۳	سروش، ویژگی‌ها و جایگاه او در آیین مزدیسنی
۵۵	سیمرغ و درخت بس تخمه
۶۱	گذر آدمی از گیتی به مینو بنابر متن‌های اوستایی
۷۵	نوروز، بزرگ‌ترین جشن ایرانیان
۹۳	هویت ایرانی و پیوند آن با فرهنگ ملی و زبان فارسی
۱۰۵	بخش دوم: ریشه‌شناسی و اشتقاق
۱۰۷	بیرجند، ریشه‌ی واژه و اشتقاق لغوی آن
۱۱۳	جوب برگ شکسته
۱۱۷	درباره‌ی چند واژه‌ی کهن فارسی
۱۲۵	درباره‌ی ریشه‌ی دو واژه‌ی فارسی
۱۲۹	درباره‌ی ریشه و اشتقاق چند واژه‌ی کهن فارسی
۱۳۵	ریشه‌شناسی چند نام جغرافیایی در بیرجند

۱۴۳	..... سجیل
۱۴۷	..... سیوند، ریشه و اشتقاق
۱۵۳	..... بخش سوم: گویش‌شناسی
۱۵۵	..... تجلی گویش‌های فارسی در تفسیرهای فارسی قرآن مجید
۱۶۳	..... گویش بیرجندی
۱۶۷	..... واژه‌ها و ترکیب‌های گویشی در دیوان حکیم نزاری
۱۸۳	..... واژه‌های کهن و گویشی در البلغه
۲۰۳	..... بخش چهارم: زبان و ادبیات ایران ۱. اوستایی
۲۰۵	..... یسنی ام اوستا، تأکید بر اختیار و اراده
۲۱۳	..... بخش چهارم: زبان و ادبیات ایران ۲. پهلوی
۲۱۵	..... ارداویراف نامه
۲۲۱	..... درباره‌ی ارداویراز
۲۲۹	..... درباره‌ی حماسه‌ی زریر
۲۶۹	..... درباره‌ی شیوه‌ی نگارش کتاب وزیر گم‌ها
۲۸۵	..... درباره‌ی عبارتی از داستان گرشاسب
۲۹۳	..... واژه‌ای خوانده نشده در کتاب مینوی خرد
۲۹۷	..... بخش چهارم: زبان و ادبیات ایران ۳. فارسی
۲۹۹	..... درباره‌ی ویژگی‌های تفسیر شنقشی
۳۱۵	..... عجم زنده کردم بدین پارسی
۳۳۱	..... نوروزنامه
۳۳۹	..... بخش پنجم: زبان و ادبیات هند باستان
۳۴۱	..... درباره‌ی برگردان سنسکریت اوستا
۳۵۱	..... درباره‌ی داستانی از پنجه تتره
۳۷۱	..... سرودی در ستایش اپام نیات
۳۸۳	..... کودک و گردونه
۳۹۷	..... بخش ششم: شخصیت‌شناسی ۱. شخصیت‌های اسطوره‌ای و باستانی
۳۹۹	..... ارداویراز
۴۰۳	..... پایان کار رستم در شاهنامه
۴۲۳	..... داستان بیژن و منیژه از زاویه‌ای دیگر
۴۳۳	..... سیاوش، مرد خرد و تدبیر

۴۵۳	شیرین، آمیزه‌ای از عقل و عشق.....
۴۶۷	فریدون فرخ.....
۴۸۱	مروری بر داستان رستم و اسفندیار.....
۵۰۵	بخش ششم: شخصیت‌شناسی ۲. شخصیت‌های علمی و فرهنگی.....
۵۰۷	بارتولومه.....
۵۱۳	بهار، مهرداد.....
۵۱۵	بیلی، سر هارالد والتر.....
۵۱۹	پور داوود، ابوالخیم.....
۵۲۵	دکتر ابوالقاسی، استادی شاینده و پژوهنده‌ای پرکار.....
۵۳۱	دکتر کیا.....
۵۵۳	بخش هفتم: معرفی کتاب.....
۵۵۵	ادبیات ایران باستان.....
۵۵۹	ادیان آسیایی در عهد باستان.....
۵۶۳	بقای فرهنگ ایرانی.....
۵۶۷	چند نمونه از متن نوشته‌های پهلوی.....
۵۷۵	زبان‌شناسی عملی، بررسی گویش قاین.....
۵۸۵	گویش بیرجند.....
۵۸۹	بخش هشتم: یاد رفتگان.....
۵۹۱	بدرود با فرهیخته‌ای دیگر.....
۵۹۵	به یاد استاد.....
۵۹۹	به یاد دکتر احمد تفضلی، پژوهنده‌ای که بی‌هنگام فروخت.....
۶۰۳	به یاد فرهیخته‌ای آزاده.....
۶۰۷	چرا عمر طاووس و دراج کوتاه.....
۶۱۵	در سوگ استادی دیگر از شیفتگان فرهنگ ایرانی.....
۶۱۹	غروب دیگر.....
۶۲۳	فهرست منابع.....

پیشگفتار

آنچه در این مجموعه منتشر می‌شود، نوشته‌هایی است که در طول سال‌های خدمت پژوهشی و آموزشی در مجله‌های مختلف منتشر کرده است. گرچه آن‌ها را حاوی نکته‌ای بدیع و دریافت تازه‌ای نمی‌داند، اما از آن‌رو که برای اینها مورد مراجعه‌ی دانشجویان رشته‌ی فرهنگ و زبان‌های باستانی است و دستیابی به آن‌ها پس از گذشت چند دهه دشوار و وقت‌گیر است، انتشار مجدد آن‌ها را بی‌سود نمی‌داند، چه «هیئت نشانی» هست که به یک‌بار خواندن نیرزد.

تنظیم کار، به گونه‌ای که مشاهده می‌شود، نتیجه صرف وقت و زحمات دوست فرهیخته، جناب آقای دکتر مهدی علایی، است که با همه‌ی گرفتاری‌ها، از سر لطف مقاله‌ها را گردآوری کرده، تک تک آن‌ها را خوانده، خطاهای چاپی، افتادگی‌ها و سهوها تصحیح و شیوه ارجاع‌ها را همسان کرده، سرانجام آن‌ها را در هشت بخش برحسب موضوع جمع‌بافته و فهرست منابع را به روش علمی تنظیم کرده‌اند. کوتاه آنکه کار را از آغاز تا مرحله‌ی انتشار مستقیماً نظارت کرده، حتی کار غلط‌گیری چاپی و ویراستاری متن را نیز شخصاً سامان داده و پاسخ‌گزار این همه مهربانی ایشان است و برایشان تندرستی و توفیق بیشتر آرزو می‌کند.

از جناب آقای دکتر آیت‌اللهی، ریاست محترم پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی، که با انتشار کتاب در پژوهشگاه موافقت فرموده‌اند، متشکر است. همچنین از جناب آقای زعفرانچی، ریاست محترم انتشارات پژوهشگاه، و همکاران پرحوصله و دلسوز ایشان که آماده‌سازی متن را تا مرحله‌ی چاپ و انتشار بیگیری کرده‌اند، امتنان دارد.

محمد تقی راشد محصل

تهران - اسفند ۱۳۹۰

۱. کوتاهی از زندگی نامه و فعالیت های علمی

استاد محمد تقی شد متولد در سوم شهریور ماه ۱۳۱۸ در روستای افضل آباد دهستان قیس آباد بخش خوسف شهرستان بیرجند در خانواده ای روحانی متولد شدند. نیمی از دوره ی تحصیلات ابتدایی را در کاخک، روستای ۱۰ کیلومتری افضل آباد، و نیم دیگر را در بیرجند گذراندند. پس از گذراندن دوره ی اول دبیرستان، وارد دانشسرای مقدماتی شده، آن دوره را در مهرماه ۱۳۳۷ به پایان رسانیدند و به خدمت آموزش و پرورش درآمدند. در سال ۱۳۳۹ وارد دانشگاه مشهد شده، سال ۱۳۴۲ پایان نامه ی تحسین دوره ی لیسانس خود را در رشته ی زبان و ادبیات فارسی به راهنمایی دکتر سید علی رضا مجاهد زاده با عنوان «بحث در آثار شش تن از علمای قهستان» گذراندند و در دبستان ها و دبیرستان های مشهد به تدریس ادامه دادند. مهرماه ۱۳۴۶ به تهران منتقل شدند و در کنار تدریس در دبیرستان های تهران در رشته ی زبان شناسی همگانی و فرهنگ و زبان های باستانی در دانشگاه تهران به تحصیل ادامه دادند. در سال ۱۳۴۸ با نوشتن پایان نامه ی فوق لیسانس خود با عنوان «بررسی خورشید نیایش و گاه نیایش» به راهنمایی روانشاد دکتر جمال رضایی - که همواره ایشان را به عنوان استادی فرزانه می ستایند - فارغ التحصیل شدند. در سال ۱۳۵۰ به ادامه ی تحصیل در مقطع دکتری رشته ی فرهنگ و زبان های باستانی پرداخته، در دی ماه ۱۳۵۲ از پایان نامه ی خود با عنوان «بررسی سروش یشت» به راهنمایی روانشاد دکتر جمال رضایی و مشاوره ی روانشاد دکتر بهرام فره وشی و استاد دکتر محسن ابوالقاسمی - دیرزیاد - دفاع کردند.

استاد در سال ۱۳۵۱ به تشویق روانشاد دکتر صادق کیا - که پیوسته از ایشان به نیکی یاد می کنند - از آموزش و پرورش به فرهنگستان زبان ایران منتقل شده، به عنوان عضو هیأت علمی به فعالیت های پژوهشی اشتغال داشتند. در کنار فعالیت های پژوهشی، استاد از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۵۵ در گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران و در مدرسه ی عالی ادبیات و زبان های خارجی به تدریس زبان پهلوی پرداختند. در تیرماه ۱۳۵۵ از سوی فرهنگستان زبان

ایران به منظور تکمیل آگاهی‌ها درباره‌ی زبان اوستایی و پهلوی و آشنایی با زبان سنسکریت به دانشگاه یوهانس گوتنبرگ شهر ماینتس در آلمان غربی رفتند و در مدت سه سال، در ماینتس، گوتینگن و هامبورگ از کلاس‌های درس استادان برجسته: پروفیسور هومباخ، پروفیسور بودروس، پروفیسور امریک، پروفیسور مکنزی و دکتر کلنز بهره برده، در شهریور ماه ۱۳۵۸ به ایران بازگشتند. استاد راشد محصل در فروردین ۱۳۶۰ عضو هیأت علمی مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی فعلی) شدند و تاکنون به فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی، با جدیت تمام، ادامه می‌دهند.

در رشته‌های فرهنگ و زبان‌های باستانی، زبان و ادبیات فارسی و تاریخ در دانشگاه‌های گوناگون در تهران از فعالیت‌های آموزشی ایشان است؛ در طول این چهار دهه آموزش دانش‌آموزان و تدریس زبان و ادبیات فارسی و تاریخ از آن‌ها از استادان و پژوهشگران برجسته‌اند. همچنین ایشان راهنمایی و مشاوره و داوری بیش از یکصد و چهل پایان‌نامه‌ی دانشجویی را به عهده داشته‌اند.

دکتر راشد فعالیت‌های اجرایی مرتبط با مسائل آموزشی و پژوهشی نیز داشته‌اند. شرکت فعال در برنامه‌ریزی درسی دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌ی فرهنگ و زبان‌های باستانی و تنظیم برنامه‌های دوره‌ی دکتری و دوره‌ی اساتید آن در ستاد انقلاب فرهنگی (۱۳۵۹-۱۳۶۲)؛ برنامه‌ریزی دوره‌های تحصیلات تکمیلی در ستاد ارتقاء زبان‌ها در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (۱۳۶۸-۱۳۷۴)؛ معاونت آموزشی و پژوهشی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (۱۳۷۰-۱۳۷۳)؛ شرکت متناوب در کمیته‌ی ارتقای هیأت میزهی مرکزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، عضویت هیأت میزهی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (از ۱۳۸۲ به بعد)؛ عضویت هیأت تحریریه‌ی مجله‌ی تحقیقات تاریخی و مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد در برخی از دوره‌ها و عضویت در هیأت تحریریه‌ی مجله‌ی تاریخ ایران و اسلام دانشگاه الزهرا و مجله‌ی زبان پژوهی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران از فعالیت‌های اجرایی آموزشی-پژوهشی استاد است.

درباره‌ی فعالیت‌های پژوهشی استاد، مروری بر کارنامه‌ی علمی ایشان - که در ادامه می‌آید- پشتکار و جدیت ایشان را در امور پژوهشی طی سی و شش سال نشان می‌دهد و مطالعه‌ی آثار ایشان دانش وسیع و به روز استاد را به خوبی می‌نمایاند؛ استاد در بسیاری از زمینه‌های فرهنگ و زبان‌های ایرانی تألیف‌های ارزنده و مطابق با نیاز جامعه‌ی علمی و در قالب نثری رسا و عالمانه دارند که هر کدامشان در ارتقای سطح علمی جامعه و کیفیت پژوهش‌های ایران‌شناختی نقش بسزایی داشته است.

کارنامه‌ی علمی استاد به ترتیب سال، بدین قرار است:

۱۳۵۳

۱. «واژه‌های گویشی در نوشته‌های بیرونی». همکار با صادق کیا. تهران: شورای عالی فرهنگ و هنر.

۱۳۶۱

۲. «اندر ساخت (=ترکیب) مردمان». چیستا. سال ۲. شماره‌ی ۲. ص ۲۴۰-۲۵۲.

۱۳۶۲

۳. «برات، برات». فروهر (دی و بهمن). سال ۱. شماره‌ی ۸ و ۹. ص ۷۶۲-۷۶۹.

۱۳۶۳

۴. درآمدی بر دستور زبان / ساسی تهران: کاریان.
۵. «سجیل». مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات تبریز (تابستان). سال ۲. شماره‌ی ۲. ص ۱۲۱-۱۲۷.

۱۳۶۴

۶. «بی‌مرگان و فرشگردکرداران». فروهر (اردیبهشت و شهریور). سال ۲. شماره‌ی ۵ و ۶. ص ۲۰-۲۶.
۷. «پایان جهان بر پایه‌ی چند متن زردشتی». چیستا (تابستان). سال ۳. شماره‌ی ۴. ص ۲۴۹-۲۵۶.

۱۳۶۵

۸. «جوب برگ شکسته». زبان شناسی (پاییز و زمستان). سال ۳. شماره‌ی ۲. ص ۶۱-۶۴.
۹. «زندگی پس از مرگ به روایت گزیده‌های زادسپرم». چیستا (تیر). سال ۱. شماره‌ی ۱۰. ص ۷۴۱-۷۴۹.

۱۳۶۶

۱۰. «درباره‌ی عبارتی از داستان گرشاسپ». فرهنگ (پاییز). کتاب اول. ص ۲۱۱-۲۱۷.
۱۱. گزیده‌های زادسپرم. تهران: مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

۱۳۶۷

۱۲. «درباره‌ی حماسه‌ی زریر». فرهنگ (بهار و پاییز). کتاب دوم و سوم. ص ۴۵۷-۴۹۴.

۱۳۶۸

۱۳. «پاییدن مرز به روایت متن‌های دینی زردشتی». مجله‌ی تحقیقات تاریخی (زمستان). سال ۱. شماره‌ی ۳. ص ۵۶۱-۵۶۹.

۱۳۶۹

۱۴. «درباره‌ی ریشه و اشتقاق چند واژه‌ی کهن فارسی». مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد (بهار و تابستان). سال ۲۳. شماره‌ی ۱ و ۲. ص ۲۷۳-۲۸۰.
۱۵. «رَبان‌شناسی عملی، بررسی گویش قاین». فرهنگ (بهار). کتاب ششم. ص ۲۹۹-۳۰۷.
۱۶. «سیاوش، مرد نرد و تدبیر». فرهنگ (پاییز). کتاب هفتم. ص ۲۱۷-۲۲۸.
۱۷. «مروزی در داستان، ستم و اسفندیار». مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد (پاییز زمستان). سال ۲۳. شماره‌ی ۳ و ۴. ص ۴۳۲-۴۶۲.
۱۸. نجات بخشی در ادب. تهران: مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۹. «واژه‌های کهن و گویش اردبیل». فرهنگ (بهار). کتاب ششم. ص ۱۱۹-۱۳۵.

۱۳۷۰

۲۰. زند بهمن یسن. تهران: مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی. چاپ اول (چاپ دوم با افزایش. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵).
۲۱. «شیرین، آمیزه‌ای از عقل و عشق». فرهنگ (پاییز). کتاب دهم. ص ۱۴۹-۱۶۵.

۱۳۷۱

۲۲. «پژوهشگران ما چه کم دارند». پژوهشگران. ۳ (فروردین). ص ۱۳۰-۱۳۱.
۲۳. «تأکید بر گسترش نظام شورایی در سازمان جدید پژوهشگاه». پژوهشگران. ۴ (اردیبهشت). ص ۳-۴.
۲۴. «درباره‌ی ویژگی‌های تفسیر شغشی». فرهنگ (زمستان). کتاب سیزدهم. ص ۵۹-۸۱.

۱۳۷۲

۲۵. «درباره‌ی چند واژه‌ی کهن فارسی». مرز پرگهر، نامگانی استاد علی سامی. به کوشش محمود طاووسی. شیراز: نوید. ج ۲. ص ۴۵-۵۳.

۲۶. «درباره‌ی ریشه‌ی دو واژه‌ی فارسی». مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد (پاییز و زمستان). سال ۲۶. شماره‌ی ۳ و ۴. ص ۶۶۹-۶۷۲.
۲۷. «مقدمه‌ای برای برنامه‌های علمی مشترک». سخنرانی در مراسم دیدار استادان ایران‌شناس کشورهای مشترک المنافع و قفقاز، در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. چاپ شده در پژوهشگران. ۱۱ (بهمن و اسفند). ص ۵-۶.

۱۳۷۳

۲۸. «پرورش پژوهشگران در پژوهشگاه». پژوهشگران. ۱۳ (خرداد و تیر). ص ۳-۴.
۲۹. «چرا عمر طاووس». دراج کوتاه. سخنرانی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، اول آذر. چاپ شده در یاد بهار (مجموعه‌ی مقالات). تهران: آگه، ۱۳۷۶. ص ۱۵-۲۰؛ نگاه‌نو. ۲۳ (آذر و بهمن). ص ۲۲۲-۲۲۹؛ پژوهشگران. ۱۴. ص ۷-۱۰.
۳۰. «واژه‌ها و ترکیب‌های زبانی در دیوان حکیم نزاری قهستانی». کتاب پائر. ۱۵. ص ۱۰۱-۱۱۶.

۱۳۷۴

۳۱. «معرفی فرهنگ سفدی، تألیف بدرالزمان فریب». سخنرانی در نمایشگاه بین‌المللی کتاب.

۱۳۷۵

۳۲. «ادیان آسیایی در عهد باستان». جهان کتاب. ۱۷ (نیمه‌ی دوم سال ۱۳۷۵). ص ۶.
۳۳. «به یاد پژوهنده‌ی استاد». سخنرانی در آیین یادبود دکتر احمد غفاری. در انجمن فرهنگی ایران و فرانسه، اسفند. چاپ شده با اندکی تغییر با عنوان «به یاد دکتر احمد تفضلی پژوهنده‌ای که بی‌هنگام فرو خفت». پژوهشگران. ۱۸ (مرداد ۱۳۷۶). ص ۱۲-۱۴.

۱۳۷۶

۳۴. «ادبیات ایران باستان». جهان کتاب. ۲۳-۲۴ (آذر). سال ۲. ص ۶.
۳۵. «خطاهای ایران باستان». سخنرانی در تماشاگاه پول. اول بهمن.
۳۶. «درباره‌ی اهمیت گردآوری گویش‌ها». سخنرانی در مرکز خراسان‌شناسی. سیم تیر، ساعت ۱۰-۱۲.

۳۷. «درباره‌ی کتاب تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام، دکتر احمد تفضلی». مصاحبه با رادیو تهران. بیستم دی. ساعت ۲۱/۳۰-۲۲.

۳۸. «عجم زنده کردم بدین پارسی». یاد بهار (مجموعه مقالات). تهران: آگه. ص ۵۷۵-۵۸۸.

۱۳۷۷

۳۹. «از گذشته‌ها...». خراسان پژوهی (فصلنامه‌ی مرکز خراسان‌شناسی). ۱ (پاییز و زمستان). سال ۱. ص ۱۲۳-۱۳۰.

۴۰. «تعلی گویش‌های فارسی در تفسیرهای فارسی قرآن مجید». از شمار دو چشم: یادنامه‌ی استاد احمد احمدی بیرجندی. مشهد: مرکز خراسان‌شناسی. ص ۱۵۱-۱۵۷.

۴۱. «درباره‌ی برآیند سنسکریت اوستا». جشن نامه‌ی استاد ذبیح‌الله صفا. تهران: شهاب ناقد. ص ۱۵-۴۴.

۴۲. «درباره‌ی نوروز و ارتباط آن با فرهنگ ایران باستان». قسمت‌های مختلف آن در برنامه‌ی نوروزی شبکه‌ی چهار سیما، ساعت ۲۰/۳۰-۲۱/۳۰ پخش شد.

۴۳. «گویش بیرجند». جهان کتاب. ۹-۲۰ سال ۳، ص ۲۰.

۱۳۷۸

۴۴. «بیرجند، ریشه‌ی واژه و اشتقاق لغوی آن». خراسان پژوهی (فصلنامه‌ی مرکز خراسان‌شناسی). ۴ (پاییز و زمستان). سال ۲. شمار ۲، ص ۹-۱۴.

۴۵. «چه ایرانی را آرزومندیم». هستی (فصلنامه). وابسته به ایرانسرای فردوسی. شماره‌ی ویژه (پاییز). ص ۱۱۳-۱۱۴.

۱۳۷۹

۴۶. «بقای فرهنگ ایرانی». جهان کتاب. ۱۷-۱۸. سال ۵، ص ۶.

۴۷. «بهار، مهرداد». دانشنامه‌ی جهان اسلام. ج ۴. ص ۷۰۴.

۴۸. «به یاد استاد». جهان کتاب. ۱۵-۱۶ (آبان). سال ۵، ص ۲۹.

۴۹. «بیلی، سر هارولد والتر». دانشنامه‌ی جهان اسلام. ج ۵، ص ۲۷۹-۲۸۰.

۵۰. «سیمرغ و درخت بس تخته». یادنامه‌ی دکتر احمد تفضلی. به کوشش علی اشرف صادقی. تهران: سخن. ص ۱۸۹-۱۹۴.